

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מפעלו של אליעזר בן-יהודה *

עומדים אנו בשעה זו, במוצאי יום שנכפל בו כי טוב, בסימן של נסים הרבה, כפולים ומכופלים. יום זיכרון הוא לנו, זכר נס חנוכה, ושל נס זה של קום המדינה לפני עשר שנים, וגם של נס תחיית לשוננו העברית, ביום זיכרון שמו של אליעזר בן יהודה ז"ל, זיכרון כפול, במלאות מאה שנה להיוולדו, ובסיום אחד ממפעליו העיקריים, הוא המילון של הלשון העברית הישנה והחדשה, הנקרא בשמו.

אליעזר בן-יהודה הוא אחד הגדולים, אחד הגיבורים הלאומיים אנשי השם, שאנו מעלים את זכרם לפנינו בהכרת טובה רבה, כשאנו מספרים על הנסים ועל הנפלאות, שנתנו לנו את הגשמת החזון הלאומי, של חזון הארץ, חזון המדינה וחזון לשוננו החיה. קשה להסביר כאן, בפרט ברגעים ספורים, כיצד התרחשו נסים אלו, וכיצד יכול היה אליעזר בן-יהודה להיות מאיר האור ומדליק הנר לקראת נס זה של החייאת שפתנו. לא גיבור בגופו היה אליעזר בן יהודה, לא משכמו ומעלה גבוה מכל העם. לא היה כוחו בפיו כנואם, להלהיב לבבות בדיבור שבמליצות, להתעטף באצטלה של נביאים ומטיפים, כדי למשוך אחריו את לב שומעיו. לא משורר היה, אשר דברי שירתו דובבו את שפתיהם של קוראי חרוזיו ביפי

---

* דברים שנאמרו בעצרת בן-יהודה בחנוכה תשי"ט.

צלצולם. חלש וידוע-חולי היה האיש בכל ימי פעולתו; ודבריו נאמרו בפשטות, בלשון הפרוזה. לא היה יוצא לשווקים ולרחובות כדי לבשר את בשורתו, אלא עיקר פעולתו הייתה בתוך ביתו, בדברים שקטים, וכאילו בדברי קדושה שבחולין. גיבור היה בעיקר כנגד עצמו, בהתגברו על חולשת גופו ועל מכשולים אין קץ, ומה שעשה, עשה בצנעה. אף על פי כן זכה, שלמדו רבים ללכת אחריו בהגשמת חזונו, על אף כל הקשיים שבה, עד שהתרחש הנס.

את ראשית חזונו חזה, כסטודנט צעיר, בפאריס, באותה עיר, אשר גם הרצל, מספר שנים אחרי כן, חזה את ראשית חזונו של מדינת היהודים. שניהם שבו אל בעית היהודים, אחרי שכאילו נתרחקו מענייני עמם, ושניהם חזו את חזונם, בשעה שהעולם עדיין לא הכיר כל צורך בחזון כזה וכל אפשרות להגשמתו: הרצל, בשעה שעדיין חלמו היהודים שבמערב-אירופה על תיקון מצבם של כל בני עמנו בארצות תפוצותיהם, ואליעזר בן יהודה, אחרי שכמעט נלקח לבבו לאידיאלים אלו של תיקון החברה האנושית במהפכה הצפויה לבוא ברוסיה הגדולה. אף על פי כן, ברורים היו חזון ודרכי ההגשמה בלב שני החזים הגדולים האלה. גם בן יהודה ראה את הצורך במדינה יהודית בארץ היהודים, אלא שראה כתנאי מוקדם לארץ ולמדינה את החזרת לשוננו הלאומית לפי העם. ואחת התשובות לשאלה, במה יכול היה איש חלש זה לקרב את הגשמת חזונו, היא בכך, שייחד את כל כוחו ואת כל פעולתו למטרה אחת זו, אשר לאחרים הייתה נראית כדאגה של אחר-כך, אחרי שתזכה האומה בארצה ובמדינתה, כאשר תמצא בה

שאלת הלשון את פתרונה על יסוד התנאים שייווצרו אז
במדינה.

מובן היה הדבר, שלשם פיתוח חזונו ולשם קירוב הגשמתו.
הקדים בן־יהודה לעלות לארץ ולירושלים, ושם הלך בדרטו
הקשה, מלאת הסבל. עם כל הדאגה החמורה לפרנסתו ולפרנסת
ביתו, אשתו דבורה והילדים שנולדו להם, עמל מראש בכל
כוחו לקראת מטרתו הנבואית בתחיית הלשון. ואף על פי שהיו
גם אישים אחרים, בתפוצות ובארץ, שניסו לדבר עברית,
בחלקם גם לשם הצורך המעשי למצוא שפה משותפת לכל
שבטי ישראל, שבאו מארצות שונות, מכל עם ולשון, אפשר
לומר, שרק בשביל בן יהודה בלבד היה הדיבור בלשון העברית
הדיבור היחידי, ללא מתן זכות לכל שפה אחרת, ללשונות
השעבוד של עבדים ושפחות, על יד הגבירה, הלשון העברית.
ובכל המפעלים, שנוסדו על ידו או ביזמתו, היה הוא לא ראש
המדברים בלבד, אלא האחד והיחיד, אשר בעית הלשון הייתה
בשבילו בעית הרגע, בעיה דחופה של כל רגע ורגע, שאין
לדחותה לזמן אחר. הוא היה העקשן הקנאי הראשון, קנאי
כנגד עצמו וכנגד ביתו, שהלשון העברית, לשונו ושל בן יהודה,
כפי שקראו לה, הייתה שלטת יחידה בביתו, גם בפני אשתו
השנייה, חמדה בן יהודה, ששמרה על ירושתו גם אחרי מותו,
ובפי ילדיה. הוא שיצר את ועד הלשון העברית, כמכשיר
למילוי החסר בלשונו העברית, לשם הבעת מושגים אלו, שלא
הייתה להם הבעה בספרותנו מכל הדורות, ועד הלשון הצנוע
של אז, שזכיתי גם אני להיבחר כחבר בו לפני כחמישים שנה,
ואשר אז טיפל אך בצרכים החיוניים ביותר, בחידושי מלים

ומונחים, הדרושים לילד בבית הספר העממי ולעוסק באיזו מלאכה מן המלאכות. ואף אז חלם בן־יהודה על אקדמיה זו ללשון העברית, שהיום, במדינת ישראל, התחילה בפעולה מורחבת במדע ובחיים. בן־יהודה הוא שכתב את זכרונות ועד הלשון, והוא שהציע בו כללים לדרך עבודתו של הוועד, ושהציע בו מונחים חדשים לרוב.

את חידושי ועד הלשון ואת חידושיהו הוא הכניס לשימוש החי בתוך העיתונים שהוציא ושערך, "הצבי", "ההשקפה", "האור" ועוד.

ועל יד העבודה המעשית הזאת לצורכי השעה, לא הזניח את תכניתו המיוחדת, שראה בה את גולת הכותרת של עבודתו, את המילון הכולל של הלשון העברית הישנה והחדשה, תכנית זו, שחזה אותה אף בראשית דרכו בפאריס, ושעבד בה עד יומו האחרון לפני שלושים ושש שנה.

זאת הייתה תכניתו, ולשם כך היא באה: אמנם דרשה השעה, שיחודשו מיד מלים לצורכי יום יום, אשר לשוא יבקש המבקש הבעה להם במקורות לשוננו בספרות, ועל כן אין רע, אם נציע שמות חדשים לכלים שלא היו בזמן הקדם, כגון לרכבת ולגפרור, שלא ידעו עליהם בדורות שעברו, אבל יש ונמצא הבעה עברית למושגים אין מספר בספרות זו, מן המקרא ועד ימי בן־יהודה, אשר גדולי עמנו ניסו לקרוא בהם שמות לכלים ולמושגים, לעובדות ולרעיונות, שנולדו בתקופתם. ומלים אלו, שהיו יכולות לספק את צרכינו במידה מרובה מאוד, לא היו מכונסות בשום מילון, הואיל ונחשבה לשוננו כמתה, כאילו נפטרה עם חורבן בית ראשון, ואף בזמן בית שני

לא הייתה, לדעת רבים, לשון שלטת ממש בפי בני עמנו. בן-יהודה, שהאמין אמונה ושלמה בהתמדת הדיבור העברי והיצירה הלשונית בעברית אף במשך דורות הרבה אחרי חורבן הבית, התכוון לכנס את כל היצירות הלשוניות האלה, המלים העבריות שבספרות, מתוך כל הספרים ומתוך כתבי יד הרבה, לצורך המדע ולצורך החיים גם יחד. הוא התחיל בעבודה עצומה זו, והוא המשיך בה באותה המסירות ובאותה העקשנות עד סוף ימיו. כרכים אלו, שזכה בן יהודה להשלים ולערוך לדפוס, נכס גדול הם למדע ולחיים לעמנו, והמילונים המעשיים שנכתבו בדורנו, ינקו ממילונו של בן יהודה. מילון זה של בן-יהודה הוא מילון מחקרי, המשתדל לחקור את מקורה של כל מלה ומלה, את תולדותיה, ולפרש את לשון המקורות ושיא באה בהן.

בן-יהודה עצמו מספר על הסבל הגדול, שהיה כרוך באיסוף החומר, בכתיבת המילון ובראשית הצעדים עד לפרסומו. ואמנם המעיין במילון זה יכיר בו, על אף כל הסבל, גם את השמחה, את שמחת היצירה ששמח אליעזר בן יהודה בעבודה זו; שמחה זו של החוקר היוצר, המגלה גילויים, המעשירים את ידיעתנו והמעשירים את כוח לשוננו, בכל עמוד ועמוד ובכל ערך וערך שבמילון.

אליעזר בן יהודה לא זכה לגמור את מפעלו. ואמנם, אם נכון הוא, שהמתחיל במצווה אומרים לו גמור, נכון הוא כמו כן, שהמתחיל במצווה הוא האומר לבאים אחריו "גמורו", ועצם עובדה זו, שפתח בן יהודה את האופק לפעולה נצחית, לפעולה שאין לה סוף בחיי איש אחד, היא שעוררה אותנו,

שבאנו אחריו, להמשיך בפעולתו ולגמור, עד כמה שאפשר, את התכנית שראה לנגד עיניו. הרצל ראה גם בציונות אידאל נצחי, שאינו מושלם עם הקמת מדינה יהודית, ואין גם תחיית לשוננו מפעל שאפשר להשלימו בדור אחד ובימי איש לשון אחד. אותו רעיון של תחיית לשוננו, שהלהיב את בן יהודה, משך ועוד מושך הוא את לב העם ואת לב הבלשן העברי, ואותו חזון שחזה אותו בן יהודה, בשבילנו הוא חזה אותו ולימד אותנו לראותו עמו, בחייו ואחריו.

בן יהודה לא זכה לראות גם את מלוא תחיית לשוננו, ההולכת ומתרחבת ומשתכללת גם מאז קום המדינה, והוא לא זכה אף לראות את סיומו של מילונו הגדול בכתב יד ובדפוס; מלומדים אחרים, וביניהם גם פרופ' מ"צ סגל בירושלים, הוציאו אחריו כרכים אחדים של המילון, ובעשרים ושלוש שנות עבודה זכיתי אני להמשיך וכעת גם לסיים מפעל זה, ולהוציא, עם המבוא הגדול, את שבעת הכרכים האחרונים של המילון הגדול הזה.

בדברי ההקדמה לקראת ההוצאה העממית של המילון כתבתי מלים אלו, שתוקפן קיים גם היום: — "קשה העבודה ומרובת אחריות. אך חשובה היא, ורבת ערך לישראל ותרבותו. ואשרינו, שזכינו לכך, ששמנו משותף למפעל התחייה הגדול הזה, למילון הלשון העברית הישנה והחדשה של אליעזר בן יהודה ז"ל".